

Іванна Стеф'юк

БУЛЬБОНА

БРУСТУРИ

УДК 821.161.2
С 13

Стеф'юк І.

Бульбона [Текст] : роман / Іванна Стеф'юк. — Брустури : ТОВ «Дискурсус» : вид-во «Брустури», 2025. — 224 с.

ISBN 978-617-8326-89-0

«Бульбона» — це багатоплановий роман, що поєднує сучасність, 40-80-ті роки ХХ століття і позачасся. У центрі сюжету — розслідування Богдана Вовка, який намагається з'ясувати природу дивного видіння підводного світу, що відкриває перед ним драматичні сторінки минулого.

Основна колізія розгортається навколо затоплених сіл, які пішли під воду, коли облаштовували водосховища для ГЕС. Попри те, що здебільшого географічні назви в романі метафоричні, в основі покладено фольклор, спогади та досвід жителів конкретних сіл Чернівецької, Хмельницької та Київської областей.

В образі метафоричної річки Рибар мешканці різних регіонів України зможуть побачити «свою» річку і своє водосховище, а відтак — свої затоплені села. І в кожного буде інша версія — що це за річка і що це за села. Але у всіх — спільний «досвід Атлантиди», яка одного разу пішла під воду зі своїми віруваннями, легендами і пристрастями — з усім.

Усі права застережено. Жодну частину цього видання не слід відтворювати будь-яким способом без письмового дозволу видавництва.

© Іванна Стеф'юк, текст, 2025

© Видавництво «Брустури» (ТОВ «Дискурсус»), видання, 2025

*З глибокою, як правдива вода, вдячністю
присвячую цей роман
Тарасові Горбняку (Бакота – Гораївка),
Олені Присяжній (Новооржицьке)
та родині Китайгородських-Воронюків
(Нагоряни – Чернівці)*

Час дуже подібний на воду. Заглядаючи в спогади (а чи заглядаючи в глибінь ріки), можна побачити безліч силуетів. Видовжені й збільшені або навпаки здрібнілі чи замулені, вони не зовсім такі, якими звикли ми їх бачити в реальності. Час багато змінює, як і вода.

А ще те й інше лікує. Коли хтось розболений шрами чи думками (а чи шрамами від думок) зайде по шию у воду — вона вистудить і почне гоїти. Якщо ті шрами віддати часові — він поступово залиже їх так само. Зробить майже невидимими.

Вода все забирає.

Вода нічого не забуває.

Все пам'ятає вода.

І одного разу пірнувши в її глиби, ти побачиш уламки чийогось світу (ніби після потопу чи корабельної трощі). Ті уламки покажуть фрагменти дійсності. Там, на дні людського моря спогадів, поховані капці, ключ і вервиця.

Капці, щоб пройти хоч трохи шляхами тих, хто був тут до тебе. І зараз їхні історії оселяться у твоїй голові. Щоби зрозуміти, треба відчувати. Щоби відчувати, треба побути на їхньому місці й пройти їхніми дорогами.

Ключ на дні знадобиться, щоб відкрити ті двері, за якими більше запитань, аніж відповідей. Але ж хочеться відкрити ті двері.

А вервиця... Вона для чого? У темні часи люди часто повторюють, що Бог забув про цей світ. А може, навпаки? Може, то люди забули Бога й вигасили одна за одною молитовні свічки? І без свічок настала темрява...

А ще на дні є риба. Комусь — для того, щоб попоїсти (не всі ж пірнають у ріку неминуче за питаннями, хтось просто на рибних ловах, і вони мають цілком буденні наміри). А для когось риба є свідченням, що ця ріка жива. І як кожна жива істота (ріка — істота?), вона все відчуває та пам'ятає.

У світі багато таких глибин. Люди дали їм різні назви. Рибар, наприклад. Є така ріка? Може, й ні, хіба це має значення? Назви — це для людей.

У живій природі імена мають лише ті тварини (істоти), що приручені, одомашнені. А ріка — це стихія. Тільки вона знає, як її звати. Люди бавляться в її називання, а вона тече собі й щоднини змінюється. «Рибар уже не той, що був у моєму дитинстві», — кажуть люди ріці з берега, а вона не відзивається. Ріка думає: «Люди не ті вже, що були, коли я починалася... Як часто змінюються люди на березі».

Все тече, все змінюється? У цьому світі так.

А ще іноді повторюється... Для чогось...

1

Сутінки тугішають. Хмари, як сіті-напáтки, обступили місяць і чекають риби, але вітер гонить їх, і вже хмари самі як риба...

Як придивитися, то місяці два: один у хмарах, другий в ріці купається.

А берегом скрізь вогнища й сміхи. Купала, ніч така...

— Чуєш, Янка, ти майже з гір, ти маєш знати.

— Ну?

— За Купала нам розкажи, — Богдан досмажує шашлик, — ну, розкажи за ці всі приколи: вогні там, віночки.

— Розказувати мож¹ то́му, котрий на сміх не бере, — Яні вкололо.

— Та чого ти цей, та розкажи, — викладає наїдки з вогню на таріль, усі вмощуються й неквапно жують соковите м'ясо, цілком готові слухати Янині казочки.

— У нас кажут, перед Іваном Лопушником вогні лісами блуде. Отак дивишся на горб, а там ніби хтос свічку узев ти й несе. Видиш лиш вогонь. Ти й за тим вогнем треба йти, ти й він до золота го́ден привести.

— А чого Лопушником?

— Так си називає. І старі люди над дверима лопух вішають, ну ніби від злих духів.

— Духів? Таких: «У-у-у»? — Оксана засміялася. Яну цей жарт від Оксани найбільше вколов.

— Ну ото я і кажу: «Про що говорити з тими, хто на сміх бере».

— Та ні, ти цей. Вибач. Нам цікаво.

— Ви зі мною розум накладаете.

— Та ні, правда, цікаво. А ти ходила в ріці купатися? То правда, що голими треба купатися?

— Так, правда.

Богдан на цих словах усміхнувся й уважно подивився на Яну. Певно, уявив собі, як вона відважилася на нічне купання в рісі. Така нерішуча, він її часто мишкою називає. Подібні обряди більше б Оксані пасували.

— А через багаття скачуть?

— Колис скакали, теперки ні. Теперки таяк¹ ми: посідали на березі ти й бандиги² правлять при ватрі.

— А в нас за Купала таке розказували, — розпашіла від вогню й вина Оксана так само має одну історію, — у нас же як села коло ріки Рибар затопили, то над водою ота скала та й печеря лишилися. Там, кажуть, сила якась є. Наші з улиці всі йшли на ніч на Купала, а мене мамка не пустила.

— А чого ви туди хотіли йти, що там робили?

— О, хлопці колеса палили й пищали, а дівки рососою качалися й до ріки збігали.

— Гумові оці колеса палили?

¹ Таяк — так як.

² Бандиги — теревені.

— Ну...

— Та вони ж смердять, коли плавляться. Ото ви ненормальні.

— Та, може, колись і дерев'яні палили, я відки знаю. Ми палили такі, як кажу. Урвищем їх пускали. А там знаєте, як стрімко? Розказував мені брат, що одного року пішли вони ото до Рибаря, а з ними Мішка Бондар, а той вже старший. Та й приніс він малим бують крепкого вина, та й усі повпивалися. Та й чуєте. Брат мій... йому стало зле — та й так в сторону відійшов і бачить, як Мішка в долину летить, а хлопці з компанії: малі, чумазі, перестрашені. Так його й не найшли. Така історія, — Оксана переповідала ті події так, ніби пережила їх.

— Теж мені містика. Перебрав і береги попутав, — гигає Богдан.

— Ти не шкірси. То на Купала дійсно сила йкає є. У нас кажут, у цю ніч вода може не пустити, — Яна приносить усім дикої малини на лопуховому листі.

— Куду не пустити?

— Ну не мож³ лізти у воду, купатиси. Бо вона забере, закегне.

— Ти гониш. Вчора можна, завтра можна, а сьогодні вода інакша.

— Інакша, — дівчину ображають Богданові насмішки, й хочеться сказати щось наперекір. Таке, щоб замовк

³ Мож – можна.

і перестав глумитися. Але мовчить, бо вона коли ображається — її голос плаксиво-смішний.

— А хочеш прикол? — ніяк не заспокоїться підігрітий випивкою Богдан. — Я зараз скочу в ріку — й ніякий чорт мене не візьме. Ну?

Задкуючи й виклично сміючись, Богдан застрибує в теплу й тиху ріку. Ох, як добре. І який бовдур придумав, що на Купала купатися не можна?

Рибар аж парує. Хвилі м'які такі. Місяць світить, як таріль, налитий сріблом. Величезний полумисок-місяць... А попри саму ногу риба проплила, а за нею друга. Лоскітно...

— Богдане, ти шо, дурак? Вилізъ! — його пробували й хлопці відговорити, але Богдан лиш хапнув повітря й пірнув.

* * *

Це, мабуть, можна порівняти з водяним ліфтом, тільки вниз. Богдан чує, як вода розступилася і його несе-несе-несе... Дідько! Хіба бувають такі глибокі ріки? Де дно? Як знайти хоч якусь точку опори? Не панікуй, лиш не панікуй, розслабся. Дід учив, що, як топишся, треба все тіло розслабити й вода мала б викинути наверх сама. Мала б, але вона тягне донизу. Очі так і не розплющує, пробує з усіх сил розслабитися, аж раптом його ноги впираються у тверде. Тверде і... сухе.

Сухе на дні ріки? Повільно розплющує очі й не вірить побаченому... Він у якомусь селі, заваленому й пе-

рекособоченому. Майже в усіх хатах вікна вибиті, а дахи діряві. За хатами сади із пнів. Вуличками бредуть чорно-білі тіні. Одні воду в криницю ллють чогось, одна тіль у саквах хрест несе надмогильний, а якийсь прозорий дід знято пробує малою сокирою зрубати величезну грушку. Він проти грушки та її череватого стовбура подібний на малого дятла. Грушка не зважає. Вона видихає і віддає плоди: перестиглі грушки злітають водою вгору, і чути лише булькання.

А трохи далі посеред вулиці стіл. За столом хлопчик щось у зошит записує. Сторінки з його зошита хтось невидимий викидає, і ті аркуші летять і летять собі десь. Хлопчик не зважає, пише й пише. А по два боки хлопчиковаго стола ростуть, як гриби, свічки, й стають ніби стовпами високими, й востають, здається, в небо.

А трохи далі довгокоса дівчинка спиною розвернулася й сидить під плотом. Над нею дерево із чорним листям, дівчинка зі жмені в жменю пересипає ягоди чорної смородини. Побачила Богдана, прошептала (а чи, точніше, прошипіла) щось, і чорні смородинові ягоди розбіглися по її руках і плечах великими павуками. Повтікали. Нема. Сплеснула в долоні, розсміялася. Видиш? Нема?

А на вершечку чийсь брами кістяк сидить, ногами чеберяє. А на даху — ще один.

А серед двору танцює біла коза: пристрибує у два боки під дивну, подібну на коляду музику.

Богданові від страху в горлі пересихає, він хоче ковтнути трохи тої води, яка довкола, а вона не дається.

Відкриває рота, заковтує, а в роті повітря. «Це сон, в якому ти під водою, чувак», — пробує себе підбадьорити Богдан, але свідомість відповідає луною: «Це сон, з якого ти не повернешся».

Ноги ватяними стають. Чи точніше — пластиліновими. Здається, ще кілька кроків і хвилювання підкосять його ходу. Але Богдан іде.

Що його робити? Тут не допоможуть дідові уроки плавання, тут не знадобляться жодні закони логіки. То що ж, іди, куди дорога веде.

Церква оно стоїть. Дивна затоплена церква: у вікнах її водорості, а навкруг віктаря плавають риби. Світла в ній так багато, що видно, як вода доторкається мальованих стін і від того утворюються якісь чудернацькі вітражі з ликами святих.

Церква затоплена, але жива. Стіни її пульсують світлом, і від одного погляду на неї Богданові страхи відступають і з'являється думка: «Якщо тут є церква — цей світ хоч дивний, але не темний». Богдан малим часто молився, а в дорослі роки якось воно зникло. Там, у реальному світі, з якого Богдан прийшов, він не шукав очима церкву, щоб помолитися. Хоч їх багато в місті, попри одну навіть на роботу ходив. А так жодного разу всередині й не був. А тут затоплена церква його заспокоїла. Як знак, що це територія добрих сил. Дивних добрих сил.

Церква світиться — всіма кольорами світиться. І, здається, дихає.

Богдан іде далі.

— Ми сади за ніч вирубали, а церков же. Її ж як. І перенести не дозволили, і валити ж не годиться. То й гріх я маю, що звів цю церков без єдиного цвяха, що богомази сорок день трудилися. А коли прийшла велика вода — я не вберіг, — тінь старого чоловіка в сповідальні колінкує і плаче, — нам казали, двадцять год казали, що села будуть топили, а хати будуть розбирали. Чого я церков нашу не розібрав, чого? Грішний я, Боже. Не вборонив свою церков...

Богдан стоїть при тій дивній сповіді й намагається зрозуміти, хто й коли затопив церкву цю й село. Хотів би в тіні розпитати, але голос хлопця провалився, не може заговорити.

На вівтарі срібна таця стоїть із дрібними пожертвами, а на ній риба плюскочеться. Підстрибує на срібній таці срібна риба і... Богдан уже не дивується тому.

Виходить із церкви, перехрестившись на виході, і йде вулицею далі. Назустріч ще одна тінь: дівчина кирпата, несе кошіль яєць. Дівчина в мокрій сорочці, з-під якої світиться голе тіло. Гнучка, як риба, із сіллю на губах дівчина.

— На, свіженьке, — дає йому одне яйце, тепле ще. Богдан розбиває, надпиває, і в нього прорізається голос. Озирається подякувати дівчині, а нікого нема.

— А щоб тебе, — тяжко видихає поруч старечий голос. Трохи огрядна баба віддишується й пробує направити завалену огорожу, але не може.

— Дайте поможу, — отримавши мовчазну згоду, Богдан витесує кілька твердих кілочків, у бабиному хаосі цвяхи знаходить і планка за планкою зводить новий паркан.

— Ну що за хороша дитина, — усміхається беззубо бабка, — іди в хату, баба чимсь добреньким нагодує. Іди, не бійся.

Бабина хата убрана в дерев'яні квіти, розмальовані всі. Яка стара, а у візерунках. Певно, цю бабку любив хтось замолоду дуже: жінка ж сама собі хату в такі квіти не вбере. А всередині кожної квітки по дзеркалу круглому. Тільки ж замулені, забруднені давно бабині дзеркала. Стара вона стала. Та й того огорожу не городить ніхто бабі давно.

У баби в хаті повітря якесь гірке. Аж їдке. Тут нема навіть павутини: павуки, певно, задихнулися й повтікали. У хаті нема світла. Нічо, крім темряви й куряви, нема в хаті цій. Бабі ніяково, що гість, як риба, задихається й не може стерпіти їдких воздухів хати. Баба звикла вже, а чужому воно, звичайно, ріже.

— Та шо ж поробиш. Піч курить. А баба Глафіра вже стара. Молода була — пів села помічники. А стара стала — нікому баби не треба. Ей, біда, біда...

— А ви самі, ніхто вас не доглядає?

— Та чо сама.. Оно диви, який павук у кутку. Я йому кажу: «Тодорітко». Говорю до нього. Диви, який хороший.

Холодок спиною від бабиного Тодорітка, хоч наче й не боїться павуків.

Може, всі на старість стають дивними, а Глафірка, напевне, дуже стара. І сама зовсім, це якщо павука не рахувати. Помогти їй треба.

І Богдан поверх своєї одежі вбирає бабин халат і вичищає сажу. Хата робиться світла й від домашнього вогню якась жива. А баба майже справжня, хоч така ж чорно-біла, як і решта жителів цього села.

Кинув поглядом через сіни, а кімната навпроти вся заснована павутиною. Так, ніби там не обмітали павутиння років двадцять. А на кілку на стіні вишита сорочка з барвистими рукавами. Красива дуже сорочка. Мабуть, баба носила, як молодою була. Тільки павутиння хату заснувало так, що до тої сорочки, мабуть, сокирою дорого треба прорубувати.

— А там ніхто не живе? — показує Богдан поглядом на кімнату із сорочкою.

— Там живе моя молодість. Живе, синку...

— А ви гарна були молодою?

— То треба питати в Тодора.

— Павука?

— Думаєш, я зовсім дурна? Якого павука.

— Вашого чоловіка?

— Не мого. Але мого.

Коли відмив до чистого руки й втерся — бабка кличе до столу. Його чекає повна макітра мацаників — то корж такий ламаний з медом і маком, а до того баба дає грушевого компоту й усміхнено дивиться, як він їсть.

— Хочу спитати вас. Де я?

— Це село Несторів. Ми вже майже сорок год, як затоплені.

— Як затоплені?

— А так. Надумала наша власть станцію таку, щоб ліктрічество було. І сказали, щоб ту станцію запустити, то ближні до ріки Рибар села б'дуть топили. Людям не рік і не два казали: «Нові хати не зводьте, а думайте, куди маєте вибратися із села». І от, допустім, ти в котресь з верхніх сіл звідси вибравса (а його не будуть топили). Тобі дають розібрати свою стару хату, дають матеріалів і на нове господарство, землю дають, але маєш вибратися звідси.

— Як?.. І отак все починати спочатку?

— Якби то лиш це... Якби тобі на однім місці хату забрали, а на другім дали нову — так би ще по-Божому.

— А як не по-Божому?

— Не по-Божому як? — бабки погляд стає враз лютий і болючий. — Не по-Божому, то коли старому дідові кажуть до ранку вирубати свій вишневий сад. Бо не можна, щоб дерева лишалися, воді мішати будуть. Він ростив той сад життя ціле, а за одну ніч, та ще у святу неділю, має вирубати. В будній день не можна: робота в колгоспі чекати не буде. Якщо він буде вали-ти хату в робочий день, то там захи́тають⁴ як прогул. А як не завалить і піде проти влади, то виселять примусово й думай сам, що далі б'деш робив. Як забрати

⁴ Защи́тають — зарахують.

на нове місце церков? Ця власть каже, що нема ніяких Різдва й Великодня, свята всі перелицювала та й попереінаксувала. Жовтень празнують тепер. І Богові місця нема в тих їхніх нових празніках з їхніми новими календарями. Ми просили церков дати розібрати, нібито на будматеріали. «Нема дурних, — сказали, — самі розберемо». А якось перед зимою заїхала в село бригада уловників. Ті, що сидять на хімії. Це такі люди були, ну, голівники⁵, яких посиляли на виправні роботи. Їм сказали розкопати цвинтар, спакувати наших родичів у ящики, підписати, де хто, й відправити ті посилки у верхні села.

Як розкопували, кажеш? Отут ряд могил і отут. Цій могилі 8 років, цій 8 днів. І їх випорпають разом. То машина та розривала, скалатор. А ці сужені вже скакали в яму й допорпували після машини. Десь за місяць у селі сказали: «Так і так, у вас у селі будуть копати. Ідїть і покажіть, де поховані ваші родичі. Би знали, як підписати». І так знали, де хто є. А було так, що домовина ще ціла, бо недавно хоронили. Та її як рушити, то запах такий, нічо не можеш: ні дихати, ні копати, люди аж з хат не виходили. Лиш ті голівники розкопували по одній могилі. Так, по одному вишпортували й перевезили. Сказали й мені маму викопати й перевезти у верхнє село. А я не дозволила... Така дурна вперта Глафірка не дозволила. Грудьми лягла на мамин грїб і сказала,

⁵ Голівники — від рос. «уголовники», ув'язнені.

що викопая сама. Від похорону ще сорок день не минуло. Не дам маму. Мене їхній старший відтрутити хотів, щоби не заважала, а я лиш поточилася до татового хреста й... так там і лишилася.

— Як лишилася?..

— Та вбилася, як.

— То ви мертва?

— Не, холера, жива. Така жива, як і ти! — бабин гіркий сміх переходить у кашель, і Богданові стає страшно. А баба сміється й кашляє. Здається, зараз з неї піде дим, як зі старої розваленної печі, й заповнить собою всю хату. А веретенце бабиного сміху розгулялося й зробилося дике.

Богдан вибігає з дивної хати, ноги не слухаються зовсім. Ще й сто років не кошена трава ноги йому плутає. Не зчувся, як вперся плечима в стару криницю, заточився й паде...

* * *

І знову той водяний коридор, лиш цього разу нагору. Тухла кринична вода заходить у ніздрі й пече, Богдан терпить. Заплющує очі, а коли розплющив — він над поверхнею нічного Рибаря, а на березі його ж товариші.

— Оно він, дивися, оно! Не втопився, таке не тоне, — полегшено жартує Вітя, а Богдан відкашлюється й витирає обличчя. Налипле щось, може, пісок чи намул.

— Дідько! — не своїм голосом закричав, коли на долонях побачив розтертий з медом мак і крихти коржа. Того самого. Бабиного.